

характер нейролінгвістики, її інструменти дозволяють фактично підтвердити або заперечити правдивість уже відомих емпіричних положень про мову.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ахутина Т. В. Порождение речи. Нейролингвистический анализ синтаксиса. – Москва, 1989. – 215, [7]с.
2. Ahlsen Elisabeth. Introduction to Neurolinguistics. – Amsterdam, 2006. – 205p. [3; 15; 30] с.
3. Caplan D. Neurolinguistics and Linguistic Aphasiology: an Introduction. – Cambridge Univ. Press, 1985. – [46; 51] с.
4. Neurolinguistics. – Available from: <http://sskkii.gu.se/eliza/Home%20page%20NL/NL1-2-3x.ppt.pdf>.
5. Alajouanine Th. Baillarger and Jackson: The principle of the Baillarger-Jackson in aphasia / J. Neurology. Neurosurgery. Psychiatry. – Paris. – 23, 1960. – P. 191-193. [191] с.
6. Кочерган М. Загальне мовознавство. Видання 2-ге виправлене і доповнене. – К., 2006. – 464 с. [196; 221] с.
7. Сосюр де Ф. Курс загальної лінгвістики. – К., 1998. – [87] с.
8. Якобсон Р. Два аспекта языка и два типа афатических нарушений / Теория метафоры. – М., 1990. – С. 110-132, [111].
9. Хомский Н. Аспекты теории синтаксиса. – М., 1972. – [20] с.

УДК 811.111'42

Тихоновська Г.С.
(Луганськ, Україна)

НЕВЕРБАЛЬНІ ЗАСОБИ СПІЛКУВАННЯ ТА АНГЛОМОВНИЙ ХУДОЖНІЙ ТЕКСТ

Стаття присвячена загальному аналізу засобів невербального спілкування. Надаються приклади невербального вираження емотивності з художніх творів англomовних письменників.

Ключові слова: невербальне спілкування, емотивність, оцінка, оптико-кінетична система, паралінгвістика, екстралінгвістика, проксеміка, візуальне спілкування.

Стаття посвячена общему анализу способов невербального общения. Приводятся примеры невербального выражения эмотивности из художественных произведений англоязычных писателей.

Ключевые слова: невербальное общение, эмотивность, оценка, оптико-кинетическая система, паралингвистика, экстралингвистика, проксемика, визуальное общение.

© Тихоновська Г.С., 2011

The article is devoted to general analysis of non-verbal communication ways. The examples of non-verbal emotions expression from English and American literature of belles-lettres style are given.

Key words: *non-verbal communication, emotionality, estimation, optico-kinetic system, paralinguistics, extralinguistics, proxemics, visual communication.*

Мова – це основа спілкування між людьми, яка має багато функцій. Перша та основна – це інформативна функція, але не слід також забувати, що через мову люди виражають не тільки інформацію, а і свій емоційний стан. Говорячи про емотивність, слід вказати, що емоція надає оцінку тій чи іншій ситуації, образу, літературному герою. Розглядаючи таке лінгвістичне явище, як емотивність, слід зауважити, що цій проблемі присвячена значна кількість праць, однак вона залишається недостатньо розробленою, багато питань залишаються відкритими та спірними. У лінгвістиці не існує повного й однозначного визначення поняття емотивності. В.І. Шаховський визначає емотивність як іманентно притаманну мові семантичну якість виражати системою своїх засобів емоційність як факт психіки, відображені в семантиці мовних одиниць соціальні та індивідуальні емоції [1: 23]. І.М. Літвінчук називає емотивністю “результат інтелектуальної інтерпретації емоційності, що транслюється в мові та мовленні” [2: 1].

Способом передачі емоційності та оцінки можуть служити вербальні (конкретні слова, вирази, фрази, цілі граматичні або синтаксичні структури) або невербальні засоби (міміка, жести, наголос, інтонація, темп та тембр голосу або виразу). У цій статті ми поговоримо саме про останнє, тому що слід пам’ятати, що спілкування не вичерпується усними або письмовими повідомленнями, а отже і емоції можуть передаватися не тільки мовними засобами [3:1; 4: 25]

Окрім мови, спілкування може здійснюватися за допомогою мови тіла. Воно веде́ть-ся протягом тисячоліть, але предметом досліджень та уваги стало недавно. У кінці ХХ ст. виникла нова наукова дисципліна, у світі з’явилися спеціалісти з невербального спілкування. Предметом вивчення цієї дисципліни є поведінка людей у різноманітніших ситуаціях. Ці спостереження допомагають краще зрозуміти інших, самих себе і на основі отриманих знань зробити спілкування людей більш ефективним. Хоча вербальні символи (слова) — основний наш засіб для кодування ідей, призначених до передачі, ми використовуємо і невербальні символи для трансляції повідомлень. У невербальній комунікації використовуються будь-які символи, крім слів. Найчастіше невербальна передача відбувається одночасно з вербальною і може чи підсилювати чи змінювати зміст слів. Обмін поглядами, вираження обличчя, наприклад, посмішки і вираження несхвалення, підняті в здивуванні брови, живий чи зупинений погляд, погляд з вираженням, схвалення чи несхвалення — усе це приклади невербальної комунікації [5: 19]. Є багато різновидів, невербальної комунікації, один з яких формується тим, як ми вимовляємо слова. Мається на увазі інтонація, модуляція голосу, плавність мови і т.п. Як відомо з досвіду, те, як ми вимовляємо слова, може істотно змінювати їхній зміст

Усі невербальні засоби спілкування можна описати декількома системами. Це: 1) оптико-кінетична система — жести, міміка, пантоміма, рухи тіла (кінесика); 2) паралінгвістична система — вокалізація, діапазон та тональність голосу; 3) екстралінгвістична

система — темп, пауза, плач, сміх, кашель тощо; 4) проксемика — система організації простору і часу; 5) контакт очей — візуальне спілкування [6: 130].

Вивченням проблем використання невербальних засобів спілкування займалися багато вітчизняних та зарубіжних науковців. Дослідження особливостей використання невербальних засобів знайшли відображення в роботах Шаховського В.І., Мороховського А.Н., Арнольд І.В., Колшанського Г.В., Верещагіна С.М., Славової Л.Л. та ін.

Говорячи про невербальні засоби спілкування та способи їх передачі у англомовних текстах художньої літератури, слід вказати назву науки, яка саме займається вивченням емоцій та їхнім зв'язком із мовою. Одні лінгвісти визначають паралінгвістику як мовознавчу дисципліну, що займається вивченням усіх невербальних засобів, інші звужують предмет дисципліни до вивчення лише вокальних характеристик людського голосу. До голосових якостей належать ознаки мовлення, що артикулюються, тобто акустичні характеристики голосу (тембр, висота, гучність), паузи, інтонація тощо [7: 125]. Невербальне спілкування цінне тим, що воно проявляється, як правило, несвідомо й самодостатньо. Тому, хоча люди зважують свої слова, справжні почуття можна прочитати через інтонацію голосу, паузи, гучність.

На нашу думку, емоція або оцінка базується на принципі “гарно” / “погано”. Разом із позитивною та негативною оцінками виділяють також нейтральну оцінку, деякі науковці підтримують точку зору про існування двох типів оцінки – позитивної та негативної, оскільки як зазначає Є.М. Вольф, “у разі оцінної кваліфікації об’єкта у якості “точки відліку” виступає не нейтральна оцінка, а норма якостей або її оказіональний аналог” [8: 24]. Ми також будемо звертати увагу тільки на приклади із яскраво вираженими емоціями, які несуть в собі позитивне або негативне емоційне забарвлення.

Метою даної роботи є вивчення основних видів невербального вивчення емоцій та наведення прикладів із англомовної літератури, які проілюструють як саме передаються емоції завдяки невербальним засобам.

Досягнення основної мети передбачає виконання наступних **завдань**: 1) вивчити теоретичні засади особливостей використання невербальних засобів; 2) знайти відповідні приклади у літературних творах англомовних письменників. **Об’єктом** дослідження виступають невербальні засоби, які через мову персонажів художньої літератури виражають їхній емоційний стан, а **предметом** дослідження є особливості вживання невербальних засобів в творах англомовних авторів.

Вище ми вже поділили усі невербальні засоби на основні групи або системи. Почнемо з першої оптико-кінетичної системи — жести, міміка, пантоміма, рухи тіла (кінесика):

“From this minute you are not allowed to enter this room”, Dorian clenched his fists angrily. (Wilde, O., The Picture of Dorian Grey, p. 112)

Коли ми стискаємо пальці в куркуля, це є спрямованим усередину рухом, який виробляється з відчутною напругою. Тому можна зробити висновок про те, що відбувається активний процес волевиявлення, у ході якого людина як би відвертається від зовнішнього світу і звертається до власного Я. Але куркуль – це і свого роду зброя. Поза зі стиснутими куркулями означає концентрацію або агресію, варто встановлювати по супровідній її міміці [9: 98]. У нашому контексті Доріан Грей «стиснув куркуль», коли наказував слу-

гам ніколи не входить до кімнати із його страшною таємницею, отже, безперечно тут показана така емоція як гнів або агресія.

"How was that? Was it really cool?" He shrug his shoulders...

"Now shut up, bastard, just shut up!" he said with his big stupid face red.

(Salinger, J. D., *The catcher in the Rye*, p. 54)

У цьому прикладі бачимо одразу дві емоції. Перше – це жест плечима. Скоріш за все такий жест може висловлювати те, що людині бракує знань по цьому питанню; те, що людина не хоче бути залученою до якоїсь ситуації; або те, що людина хоче продемонструвати вибачення. У нашому випадку це може бути небажання продовжувати розмову, отже бути залученим до якогось подальшого спілкування. Отже, герой виражає так би мовити зневагу до свого опонента, що є прикладом знову негативної емоції.

Другий жест є мімічним, зазвичай червоне обличчя демонструє гнів та агресію або переляк та страх. У нашому прикладі ситуація відбувається перед бійкою головних героїв, тобто скоріше за все це – гнів та агресія.

Перейдемо до наступного прикладу, який містить вже інші невербальні засоби спілкування та проілюструє вже зовсім іншу емоцію:

"Have you ever felt the same to the woman?" Catherine asked. He nodded...

(Hemingway, E., *A Farewell to Arms*, p. 56)

У цьому прикладі кивок головою свідчить про згоду, зазвичай мовою тіла так кажуть «так». Тобто жест можна віднести до позитивної емоції. Аналізуючи усі приклади ми звертаємо увагу також на національні розбіжності різних культур, тому що мова тіла іноді відрізняється, але у цьому випадку все співпадає.

"Henry frowned and said nothing". (Conan Doyle, A., p. 52 Sherlock Holmes)

Знову зустрічаємо жест негативної оцінки, який відноситься до міміки. Опущені або похмурі брови – сигнал домінування або агресії по відношенню до оточуючих. У контексті даного художнього твору це свідчить про агресивно налаштованого героя.

Наступне, що слід зазначити, це паралінгвістична система — вокалізація, діапазон та тональність голосу.

"Is that what you call happiness? Is that what you call love?" Catherine screamed. (Hemingway, E., *A Farewell to Arms*, p. 55)

"Do they miss me?" she cried ecstatically. (Fitzgerald, S. F., *The Great Gatsby*, p. 5)

В обох попередніх прикладах відчуваємо гучний голос, тому що герої збуджені через важливі події, які відбуваються із ними у творі. Важко визначити та віднести ці вираження невербальних засобів до позитивних або негативних емоцій, але безперечно у цих виразах присутня певна емотивність.

"How do you get to West Egg village?" he asked helplessly. (Fitzgerald, S. F., *The Great Gatsby*, p. 3)

"We've got to beat them down," whispered Daisy, winking ferociously toward the fervent sun. (Fitzgerald, S. F., *The Great Gatsby*, p. 7)

Ці приклади вже не є такими емоційно забарвленими як попередні, вони виражають більш спокійну емоцію, у другому випадку, коли героїня прошепотіла щось, це може означати, що вона не хотіла, щоб хтось сторонній почув її, тобто можемо зазначити тут страх, тобто щось негативне. На перший погляд фразу *winking ferociously* можна віднести до

мімічного жесту, який служить для недовірливого контролю, говорить про нав'язливість і виражає, мабуть, навіть садизм і агресивність. Підгрунтя його може критися в таємних негативних намірах, підступництві або погрозі, але у нашому випадку таке положення очей виражає підкреслено роздратування очей, вираженого яскравим світлом. Отже цю фразу не можна розглядати як ту, в якій є емоція виражена невербальними засобами.

Третя група прикладів відноситься до екстралінгвістичної системи — темп, пауза, плач, сміх, кашель тощо;

Evidently it surprised her as much as it did me, for she yawned and with a series of rapid, deft movements stood up into the room. (Fitzgerald, S. F., *The Great Gatsby*, p. 12)

С першого погляду ми сприймаємо **yawned** як вказівку на те, що відбулося щось не цікаве і припустити, що героїня нудьгує, але у суміші із різкими рухами, робимо висновок, що героя охоплює занепокоєння і розгубленість. Отже, щоб вірно трактувати невербальні засоби у художній літературі треба ще й звертатися до контексту.

Передостання категорія прикладів, пов'язана із проксемікою — системою організації простору і часу:

«It belonged to Demaine, the oil man.» He turned me around again, politely and abruptly. “We’ll go inside.”

Tom Buchanan, who had been hovering restlessly about the room, stopped and rested his hand on my shoulder.

Before I could reply that he was my neighbor dinner was announced; wedging his tense arm imperatively under mine, Tom Buchanan compelled me from the room as though he were moving a checker to another square. (Fitzgerald, S. F., *The Great Gatsby*, p. 15)

А. Піз описав норми наближення людини до людини — дистанції, характерні для американської культури. На основі чого ми робимо висновок, що порушення оптимальної дистанції спілкування сприймається негативно [9: 209]. У наших прикладах герої є друзями та навіть родичами, але вже давно не бачилися, тому, беручи до уваги той факт, що ця відстань зменшується, коли спілкуються жінки та збільшується при чоловічому спілкуванні, робимо висновок, що один з героїв почувається некомфортно, тому що його інтимна зона була порушена.

В останній групі прикладів поговоримо про контакт очей — візуальне спілкування:

«I’ve got a nice place here,» he said, his eyes flashing about restlessly.

“Oh, I’ll stay in the East, don’t you worry, ” he said, glancing at Daisy and then back at me, as if he were alert for something more.

Her host looked at her incredulously. (Fitzgerald, S. F., *The Great Gatsby*, p. 5)

Очі – це «дзеркало душі». Очі є також важливим виразним органом. Ми інстинктивно точно відразу ж визначаємо, які очі дивляться на нас: м'які, ніжні, пронизуючі, тверді, колочі, порожні, невиразні, скляні, тупі, що іскряться, радісні, палаючі, холодні, відсутні або закохані. Погляд може збуджувати, приковувати, захоплювати [11: 180]. Тому і у художньому творі при згадуванні очей ми розуміємо емоційний стан героїв. Так у першому випадку **eyes flashing about restlessly**, розуміємо, що герой збуджений та насторожений, у другому він у розпачі, та в останньому не довіряє своєму опоненту.

Отже, ми проаналізували деякі існуючі групи невербальних засобів і завдяки прикладам довели, що всі вони зустрічаються у текстах англомовної художньої літератури, слід

також зазначити що наведені приклади містять як позитивні так і негативні емоції героїв.

Підсумовуючи, можна сказати, що матеріал для дослідження не вичерпано, а тема буде актуальною до тих пір, доки люди спілкуються мовою рухів та жестів, тобто використовують мову невербального спілкування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шаховский В.И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка / В.И. Шаховский. – Воронеж : ВГУ, 1987. – 191 с.
2. Літвінчук І.М. Прагматика емотивного тексту : автореф. дис. на здобуття ступ. канд. філолог. наук / І.М. Літвінчук. – К., 2000. – 17 с.
3. Воркачев С. Г. Оценка и ценность в языке / С. Г. Воркачев. — Волгоград: Парадигма, 2006. – 186 с.
4. Леймонченко Г.О. Унукович В.В. Роль невербального коду в процесі комунікації / Г.О. Леймонченко В.В. // Функциональная лингвистика: сб. науч. работ / Крымский республиканский институт последипломного педагогического образования; науч. ред. А.Н. Рудяков. – Том № 2. – Симферополь, 2010. – С. 25-27.
5. Коццолино М. Невербальная коммуникация. Теория, функции, язык и знак / М. Коццолино. – Х.: Изд-во «Гуманитарный Центр», 2009. – 248 с.
6. Борисов О.О. Невербальні маркери вираження емоційного концепту «страх» (на матеріалі сучасної англосовітської художньої прози)/ О. О.Борисов // ВІСНИК Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2004. – випуск 16. – С. 130-133.
7. Мартинова О.М. Особливості вираження емоційних станів персонажів сучасної англійської літератури невербальними засобами / О.М. Мартинова // ВІСНИК Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2010. – випуск 51. – С. 125-127.
8. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки Изд. 2-е, доп. Серия: Лингвистическое наследие XX века / Е. М. Вольф. — М.: Едиториал УРСС, 2006. – 226 с.
9. Пиз А., Пиз, Б. Новый язык телодвижений. Расширенная версия / А. Пиз, Б. Пиз. – М.: Эскмо, 2009. – 416 с.

Ілюстративний матеріал

1. Wilde, O. The Picture of Dorian Grey / Wilde, O. – Харків: Ранок-НТ, 2002. – 412с.
2. Salinger, J. D. The Catcher in the Rye / Salinger, J. D. –СПб.: Узд. Дом «Кристалл», 2003. – 186с.
3. Hemingway, E. A Farewell to Arms / Hemingway, E. A – Харків: Ранок-НТ, 2002. – 384с.
4. Conan Doyle, A. Sherlock Holmes and the Case of the Hound of the Baskervilles / Conan Doyle, A. – Харків: Ранок-НТ, 1998. – 480с.
5. Fitzgerald, S. F. The Great Gatsby / Fitzgerald, S. F. – Харків: Ранок-НТ, 2002. – 460с.